

Engle har ikke et bestemt køn. Mennesker har. Menneskets krop giver os syn for sagn, og viser os den nøgne sandhed om det enkelte menneskes køn. Og dog. Professor, dr. phil. Dorte Marie Søndergaard fra Institut for pædagogisk psykologi ved Danmarks Pædagogiske Universitet sår tvivl om det kun er engles køn, det er svært at bestemme entydigt, og om det er så frugtbart at ville bestemme sig for sande måder at være hanlig eller hunlig på.

Englekøn

* Hvilket køn har en engel? Svært at svare på, og måske også uinteressant at få svar på, ikke mindst hvis man tilfældigvis er en engel. Anderledes let forekommer det at bestemme et jordisk væsens køn som kvinde eller mand. Her på jord er der syn for sagn, sandheden viser sig for os, når vi kaster et blik på kroppen. Men hvorfor er vi jordiske væsener overhovedet så optaget af at bestemme menneskers sande køn? Eller kort sagt: Har vi i sandhed brug for et sandt køn? Filosofen Michel Foucault stiller i 1978 dette spørgsmål i indledning til bogen 'Af en Hermafrodits erindringer'. Og ikke alene svarer Foucault ja til spørgsmålet, hans ja er også et ja på vegne af de moderne vestlige samfund.

Ifølge Foucault er hermafroditens, Herculine Barbins, erindringer et konkret eksempel og et vidnesbyrd om et historisk skift i samfundets syn på køn. I middelalderen og renæssancen var der enighed om, at hermafroditter havde to køn, to sandheder. I praksis gav man dem dog ved dåben et køn, men når hermafroditten nåede skelsår og alder, så måtte de frit bestemme, om de fortsat ønskede at tilhøre det køn, der var blevet dem tildelt. Med oplysningstiden ændrede det sig. Fremkomsten af de biologiske teorier om seksualiteten, de juridiske individbegreber og de moderne staters kontrolformer førte til en forkastelse af tanken om en blanding af de to køn i en og samme krop. Det vil sige til en indskrænkning af usikre menneskers frie valg til fordel for en biologisk diagnosticering af det sande køn.

Asterisk har spurgt kønsforsker professor Dorte Marie Søndergaard ved Institut for pædagogisk psykologi ved Danmarks Pædagogiske Universitet om, hvordan hun mener en moderne bestemmelse af sandheden om køn sker: Er vi fri af biologien og kan vi vælge selv – og næsten som en engel måske lade være med at vælge en bestemt sandhed om vores køn?

Den forbare krop

»Den biologiske bestemmelse af køn er meget be-
snærende, ikke mindst fordi den er simpel og nem,
og vi er vant til at tænke køn i biologisk-kropslige
baner. Jeg påstår da heller ikke, at de biologiske
kønsforskelle ikke eksisterer, men det interessante
er, hvordan de eksisterer og hvor stor betydning, vi
giver dem. Jeg kritiserer den kortslutning, der opstår,
når vi ud fra kønnenes forskellige kroppe udtaler os
om, hvordan et menneske så i sandhed er, alene ved
biologisk set at være kvinde eller mand. Mennesket
er alt for komplekst til, at man kan slutte direkte fra
biologi til sociale og identitetsmæssige udtryk.«

»Jeg ser kønsidentiteter som kulturelle konstruk-
tioner. Konstruktionerne skabes hele tiden gennem
de måder, vi med sproget udtrykker mandlighed og
kvindelighed, og i det hele taget konstrueres køn
gennem alskens handleformer. Tænk for eksempel
på, hvordan de genstande vi gør brug af i vores
hverdag, er maskuliniserede og feminiserede. For
eksempel tænkes i selve designprocessen af en bor-
emaskine i mandlig appeal, og tilsvarende er kvin-
delig appeal tænkt ind i designet af en håndmixer.
Krop og kropsbrug former sig efter de dominerende
kulturelle konstruktioner af køn. Kinesiske kvinders
opbinding af fødderne er et gammelkendt ekstremt
eksempel, mens et nyt og nutidigt eksempel er den
voksende brug af plastickirurgi.«

»I opvæksten formes den biologiske krop efter
hvilke sociale rum, der har været åbne eller lukkede
for de enkelte individer. Man lærer for eksempel at
'kropsperforme' mandligt eller kvindeligt ved at
over- eller underspænde muskelgrupper forskelligt.
Når man taler med mennesker, der har skiftet køn,
kan man høre hvor stort et besvær, det er at opøve
muskelgrupper, der ikke har været en del af deres
tidligere sociale køn. Tidligere mænd har som kvin-
der problemer med de muskler på inderlårerne, der

skal samle benene. De har problemer med at holde
armene inde ved kroppen. Kvinder kan omvendt op-
leve problemer med at spænde lægmusklerne og
overspænde ballerne på den mandlig vis.«

*Men peger disse problemer ikke netop på, at der
er biologiske grænser for en social konstruktion af
køn?*

»Vi er født med biologisk forskellige kroppe og
disse forskelle udgør tegn i kulturen for, hvordan der
skal formes videre på disse kroppe. På forhånd er
det ikke givet, hvor man skal afgrænse betydning af
biologiske forskelle fra sociale eller identitetsmæs-
sige forskelle. Det er ikke muligt én gang for alle at
sige, at her begynder og her slutter betydningen af
biologisk set at være kvinde og mand, og herefter er
resten af identitetsdannelsen så et spørgsmål om de
sociale opvækstvilkår. At sætte grænser mellem det
biologiske og det sociale er i sig selv en konstruk-
tionsproces.«

»Nogle er interesserede i at gøre biologiens be-
tydning total, for eksempel ved at slutte direkte fra et
kommende menneskes gener til pågældendes so-
ciale udtryk. Hvis man tror på den genetiske sand-
hed på tværs af kulturer og historiske perioder, så
støder man ikke desto mindre på mange fænome-
ner, der ikke lige passer ind i den genetiske forkla-
ringsmodel. Nogle forsøger at redde modellen ved at
sige, at de fænomener, der ikke passer på den, er
udtryk for fejl eller undtagelser. I stedet for at
komme i en uholdbar situation, hvor antallet af und-
tagelser stiger faretruende, mener jeg, at det er mere
frugtbart at sige, at vi hele tiden er i gang med kon-
struktionsprocesser.«

Jokes holder orden på os

*I en artikel fra 1996 – 'Køn i formidlingsproces mel-
lem kultur og individ – nogle analytiske greb' – skri-
ver du med en vis begejstring, at »køn er et pragt- ▶*

- *fuldt empirisk fænomen at arbejde med, hvis man er interesseret i at studere formidlingsprocesser mellem individ og kultur. Og det gælder ikke mindst det køn, som leves i vores helt aktuelle kultur«. Betyder det, at du opfatter køn som en mere interessant og privilegeret kategori at analysere den aktuelle kultur ud fra end andre kategorier som race, etnicitet, alder, nationalitet, personlighed og så videre?*

»Køn er ikke en kategori, der er vigtigere end andre på forhånd. Men min erfaring fra forskningsprojekter er, at køn som analytisk kategori er meget potent, når det drejer sig om at analysere de selvfølgheder, som hersker i forskellige sammenhænge. Det vil sige, at hvis man vil åbne konkrete sammenhænges indforståede antagelser, så er køn ikke nogen dårlig indgang, da køn tit er et af de lag i konstruktionerne, der i højeste grad tages for givet. Åbner du det lag, får du adgang til en bred vifte af mere eller mindre upåagtede præmisser for at indgå i organisationens liv«.

»Da jeg skrev bogen 'Tegnet på Kroppen' om unges studenterlivsform og køn på universitetet var udgangspunktet, at jeg blev nysgerrig over gentagne gange at få fortalt, at køn ikke betød noget for organiseringen på universitetet blandt studerende og forskere. Så tænkte jeg: Ok. Køn betyder ikke noget, men hvorfor så bruge så meget energi på at sige, at det ikke gør det. Og hvordan hænger kønnets ligestyldighed sammen med de statistiske opgørelser over, at antallet af mænd og kvinder er meget forskelligt, når man sammenligner på tværs af fag, og når man kigger opad i hierarkierne og ser på de ledende stillinger?«

»Mine analyser viser, at køn på universitetet stort set ikke sætter sig igennem i form af direkte diskrimination. Køn virker gennem processer, der har en så høj grad af subtilitet, at vi ikke umiddelbart lægger mærke til dem eller umiddelbart vil anerkende deres vidtrækkende betydning for konstruktionen af køns-

identitet og magtforhold kønnene imellem«.

»Et eksempel på en subtil proces er brugen af sexistiske jokes. De er jo umiddelbart uskyldige. Og så alligevel ikke. En sexistisk jokes funktion er at bringe orden i kønsmønstrene, ligesom en racistisk joke bringer orden i de etniske opdelinger. En joke er nemlig kun en joke, fordi den på en eller anden måde trækker på en kulturel indforståethed, det ikke er muligt at formulere direkte. Med joken kan du forhandle en bestemt orden på plads uden at blive draget til ansvar: det er jo kun for sjov!«

»Et andet eksempel er brugen af metaforer. I 'Tegnet på Kroppen' har jeg skildret unge mandlige studerendes brug af de metaforiske begreber 'blød' og 'hård' om faglige discipliner. Når mændene taler om kvinder, der arbejder med 'hårde' fag, så udtrykker de forbavelse og kalder dem 'seje tøser'. Helt anderledes, når de taler om deres eget køns arbejde med 'hårde' fag. Så er de ikke spor forbavsedede, men tørre i deres konstatering af, at de pågældende mænd er mere eller mindre dygtige. Hvis en mand derimod udviser interesse for et 'blødt' emne, så er han nødt til at snakke sig ud af risikoen for at blive kaldt en slapsvans. Det behøver en kvinde ikke. For de unge mandlige studerende er det helt naturligt, at kvinder arbejder med de 'bløde' emner, de stiller ingen forventninger til kvinder om, at de skal drive det længere end til de 'bløde' emner.«

Vær sammenhængende!

Betyder dine analyser af forholdet mellem kultur og individ, at en kvinde eller mand alene har en pseudofrihed, det vil sige alene kan overtage de identitets- og handlemuligheder, der allerede foreligger for at udtrykke sig som kvinde eller mand?

»Også frihed er et begreb som vi må forstå i sin historiske og kulturelle sammenhæng. Frihed eksisterer ikke uden for den konkrete sammenhæng. Vor tids utopiske forestillinger om frihed finder vi i mange af de aktuelle socialisationsteorier. Antropo-

logen Clifford Geertz har nogle meget fine formuleringer om sådan nogle teoris fejlagtige ideer om de lykkelige vilde, før kulturen kom til. Altså ideen om, at der bagved trykket fra de kulturelle normer ligger et potentielt frit individ. Filosofen Michel Foucault derimod betoner det, han kalder subjektiveringsprocesser. Han understreger dobbeltheden i processerne: Et menneske får bestemte identitets- og handlemuligheder gennem subjektivering, men samtidig begrænser og underkaster subjektivering. Foucault understreger også, at identitets- og handlemuligheder aldrig er endegyldige og definitive, men derimod dynamiske og foranderlige. Det vil sige, at du godt kan tage et billede af mulighederne, men det vil altid være et 'snap shot' af, hvad der er betingelserne her og nu. Det siger ikke nødvendigvis noget om, hvad der vil ske fremover. Sagt på en anden måde så er betydningen af at tilhøre et bestemt køn hele tiden til forhandling. Og forhandlingen giver rum for forandring og variation«.

I et interview i Politiken siger kultursociolog og lektor Mehmet Umit Necef fra Syddansk Universitet: »Nu er den personlige sexsmag bare en præference på lige fod med så mange andre præferencer. Ingen gider heller længere diskutere, hvorfor en eller anden er vegetar. Det er nu engang vedkommendes egen smag eller valg, og det er o.k., så længe han eller hun ikke begynder at pådutte mig sine ideer og smagsløg. (...) Vi er nået dertil, hvor vi konstruerer os selv dagligt ved at iføre os forskellige kulturelle garderober. Vi har tabt troen på uskylden«. Er det også din opfattelse, at sandheden om kønsbestemmelse i dag er, at det er blevet op til den enkelte person at bestemme eller konstruere, hvad vedkommende måtte mene var sit sande køn?

»Nej, jeg mener, at det er noget vrøvl. Der bliver i disse år talt meget om det opsplittede menneske, der vælger at være forskellige personer i forskellige sammenhænge, men pointen er, at der stadig er et meget stærkt kulturelt imperativ, der siger: 'Vær et ►

JOEL-PETER WITKIN: THE GRACES

- sammenhængende individ'. Og når jeg siger, at vi dagligt forhandler kønnets betydning og vores identitet med andre, så indebærer det også, at forhandlingsprocesserne er træge og bundne processer – og langt fra kan sammenlignes med at vælge et stykke fra garderoben. Du kan ikke uden videre forhandle dig frem til at være en anden i dag, end du var i går. Hvis ikke du opfører dig nogenlunde genkendeligt og sammenhængende fra den ene dag til den anden, så bliver du uforståelig for andre. Du bliver netop det modsatte af kulturelt genkendelig. Og hvis du ikke selv sørger for at være sammenhængende, så skal dine omgivelser nok hjælpe dig med at blive det. Konstruktionen af identitet er bundet til de historiske handlemuligheder, der kan aktualiseres i sådanne identitetsforhandlinger. Det betyder, at selv det, vi kalder unikt, er en unik udgave af nogle historisk givne muligheder. Det er sjældent, at noget er så unikt, at det er fuldstændig uigenkendeligt.»

Den heteroseksuelle sandhed

Hvordan vurderer du kønnenes aktuelle muligheder for at udfolde sig? Er de frie og mangfoldige eller stereotype og begrænsede?

»Jeg så gerne, at begge køn fik adgang til en bredere vifte af handlemuligheder end dem, der i dag knytter sig til at være mand eller kvinde. Men konstruktionen af heteroseksualitet og den heteroseksuelles legitime adfærd begrænser relativt hurtigt et menneskes udtryksmuligheder. De stærkt afgrænsede, genkendelige og tydeligt adskilte kvinde- og mandekategorier er resultatet af konstruktionsprocesser, der begynder meget tidligt i opvæksten og holdes vedlige livet igennem. Hvis du for eksempel går ud og observerer børn i daginstitutioner, så kan du møde to-årige Peter komme gående i guldsandaler og guldkjole. Han synes selv, han er flot og ved endnu ikke, at han er helt forkert på den. De tre til fire-årige børn er nået længere i subjektivering: de tager klart afstand fra hans måde at klæde sig på,

men de accepterer det dog. Hvorfor? Fordi han stadig er en baby, og derfor er det for tidligt at gøre ham ansvarlig for at have ramt forkert i måden at være drenget på. Men ved overgangen til børnehaven strammes kravene til drengenes drengede udtryk og pigernes pigede udtryk. Og alle hjælper til med at få udtrykkene på plads. De voksne ved deres reaktioner på børnenes forskellige udtryk. Når sønnen er 'sej' udtrykker faren typisk sin begejstring og moren sin opgivende beundring. Mens faren bekymrer eller ignorerer sønnen, når han vil have hårspænde på. Mens moren får sønnen kærligt klappet på plads ved at sige: 'Godt far ikke hørte det der, ha, ha!' Men børnene bliver for alvor, direkte og kontant sat på plads af hinanden: Enten lægger man som dreng den pigede adfærd fra sig eller som pige den drengede adfærd fra sig, eller også risikerer man at blive skudt ud af drenge- og pigegrupperne. Hvis man ikke performer rigtigt, risikerer man at blive isoleret. Man kan i perioder se en slags fjendskab mellem grupperne. For eksempel kan drengene fantasere om at sætte pigerne i fængsel og give dem gift, og pigerne kommer under mistanke for at være farlige ved at ville kysse drengene. Og sådan fortsætter det, indtil køns-kategorierne er tilfredsstillende afgrænset og adgangen til handlemuligheder og udtryk delt ud. Næste skridt er så den forsigtige tilnærmelse og gensidige nysgerrighed, som de voksne tolker som spæde udtryk for heteroseksualitet. Og derfor former de også videre på dem og gør derved heteroseksualitet til et af de sande tegn på, at man er en rigtig dreng og pige.»

»Jeg så gerne, at viften af udfoldelsemuligheder ved at være dreng eller pige blev åbnet noget mere for såvel drenge som piger, så de samlede muligheder blev tilgængelige for flere. Det er ikke gjort med et dekret. Det er et kæmpestort kulturændrende, ja vel et pædagogisk projekt«. ▲

Claus Holm
clho@dpu.dk

Professor Dorte Marie Søndergaard
Institut for pædagogisk psykologi ved
Danmarks Pædagogiske Universitet

En hermafrodit er et menneske, hvor begge køn er til stede i varierende proportioner. Herculine Barbin blev i 1838 født som hermafrodit. Og i bogen 'Af en hermafrodits erindringer' kan man læse om hendes liv og tragiske historie: Herculine Barbin blev fra barnsben af udnævnt til at være pige, og hun tilbragte sin barndom og ungdom i en klosteskole og andre rent kvindelige omgivelser. Herculine kunne spille såvel hanlige som hunlige roller i et kærlighedsforhold. Herculine var lykkelig ved ikke at være klassificeret, lykkelig over at kunne elske frit, men lykken varede ikke ved. Herculine Barbin blev inddraget i en retssag, der endte med, at læger og loven i forening i 1860 fældede en dom, der erklærede Herculine for at være en mand. Uanset dommen fortæller Herculine Barbins erindringer os, at 'han' stadig ikke forstod sig som ét-kønnet. Dommen var en ulykke for Herculine, da den fratog 'hende' glæderne ved at være ikke-kønsdefineret, ved ikke helt at have samme køn som de piger, hun boede iblandt, og som hun elskede og begærede stærkt. Herculine flyttede efter dommen til Paris, hvor tragedien endte med selvmord.